

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336.143.2

Андрій Дуб – кандидат економічних наук
доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівського національного університету
імені Івана Франка;

Галина Бастул – аспірант кафедри державних
та місцевих фінансів Львівського національного
університету імені Івана Франка

Бюджетна політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни

У статті визначено суть бюджетної політики України. Проаналізовано стан та ефективність її реалізації на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни. Особливу увагу приділено макроекономічним показникам, які характеризують ефективність бюджетної політики. Визначено проблеми під час реалізації бюджетної політики. Запропоновано способи ефективного розвитку бюджетної політики України на наступні роки.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, валовий внутрішній продукт, дефіцит бюджету, доходи й витрати бюджету.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах соціальна функція держави набуває все більшого значення, що зумовлює потребу в пошуку дієвих механізмів забезпечення розвитку та зростання добробуту громадян країни. Ураховуючи те, що саме бюджет є основою розвитку всіх важливих сфер економіки, його виконання стало чи не основним завданням уряду.

Розробка напрямів використання бюджету відповідно до соціально-економічного розвитку суспільства є основою бюджетної політики. І від того, наскільки вдало й ефективно діють її основні принципи, залежить економічний та соціальний розвиток країни.

Темпи зростання видатків із державного бюджету щорічно збільшуються, порівняно з темпами зростання доходів. Під час визначення напрямів використання бюджетних коштів насамперед враховуються соціальні й економічні завдання держави.

Бюджетна політика – один із головних інструментів регулювання соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі. Це пояснюється тим, що бюджетна політика – ключова складова частина державної фінансової політики, яка визначає масштаби первинного розподілу ВВП, впливає на структуру заощаджень і динаміку боргів, а відтак стає й активним елементом системи державного регулювання, потенційно найбільш дієвою та ефективною у виконанні ключових завдань соціально-економічного розвитку й у середньостроковій перспективі повинна стати інструментом реалізації внутрішнього потенціалу зростання.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері розглядали у своїх працях О. І. Амоші, З. В. Бойко, А. В. Борсукова, О. Д. Василик, Л. І. Луніна, І. О. Лютий, Ц. Г. Огонь, В. Н. Опарін, О. Р. Романенко, В. М. Федосов, Н. М. Хижа, С. І. Юрій та ін.

Попри значну кількість наукових досліджень на тематику взаємодії бюджетної політики й соціально-економічного розвитку суспільства, у розв'язанні проблем підвищення ефективності спрямування бюджетної політики на соціальний розвиток держави залишається багато прогалин.

Мета статті – дослідження впливу бюджетної політики держави на соціально-економічний розвиток населення. Для досягнення мети потрібно виконати такі **завдання:**

- розглянути суть, особливості реалізації бюджетної політики;
- проаналізувати вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Бюджетна політика – один з елементів фінансової політики, її важлива складова частина, у якій відображаються рівень соціально-економічного розвитку країни, фінансові можливості держави, добробут громадян. Тому важливе формування ефективної бюджетної політики з погляду обсягу фінансових ресурсів і їх перерозподілу, які відповідають умовам економічного розвитку країни.

Ефективно проведена бюджетна політика сприятиме подоланню наслідків фінансової кризи, забезпеченню реалізації програм довгострокового розвитку країни, зростанню добробуту населення, покращенню діяльності суб'єктів господарювання.

Дослідження бюджетної політики розкрито в численних наукових працях, однак в економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття «бюджетна політика». Вітчизняні науковці висувають різні концептуальні дефініції, основні з яких узагальнено в табл 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «бюджетна політика»

№	Автор	Зміст поняття
1	Словник сучасної економічної теорії Макміллана	Бюджетна політика – це використання оподаткування й державних видатків для регулювання сукупного рівня економічної діяльності [2].
	С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі	Бюджетна політика – це рішення, що ухвалюються державними структурами щодо доходів та витрат країни.
2	Куценко Т. Ф.	Бюджетно-податкова політика – це політика формування та регулювання державного бюджету країни; реалізація заходів уряду, спрямованих на впорядкування державних видатків, системи оподаткування з метою впливу на економічний розвиток суспільства [3].
3	Огонь Ц. Г.	Бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері [4].
4	Економічний енциклопедичний словник	Бюджетна політика – це цілеспрямована й планомірна діяльність держави щодо раціонального використання важелів бюджетного регулювання темпів частки одержавлення національного доходу, вибору оптимальної структури витрат із метою підтримання стабільного економічного зростання [5].
5	Артус М. М., Хижа Н. М.	Бюджетна політика – це економічна діяльність органів державної влади й державного управління з визначення системи організаційних і методологічних заходів щодо мобілізації фінансових ресурсів їх розподілу та використання відповідно до потреб соціально-економічного розвитку суспільства [10].
6	Пасічник Ю. М.	Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та використання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного й соціального розвитку [6].
7	Федосов В. М., Корнєєв В. В.	Бюджетна політика – це сукупність способів та методів які проводяться органами законодавчої й виконавчої влади, пов'язаних із визначенням конкретних напрямів їх використання виключно в інтересах громадян, суспільства та держави [7].
8	Кудряшов В. П.	Бюджетна політика – це комплекс заходів, спрямованих на залучення, розподіл і використання коштів державного бюджету [8].
9	Юрій С. І., Федосов В. М.	Бюджетна політика – форма реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних відносин із метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії [5].
10	Ковальчук С. В., Форкун І. В.	Бюджетна політика – це сукупність заходів держави з організації та виконання бюджетних ресурсів для забезпечення її економічного й соціального розвитку [9].

Західні ж економісти ототожнюють бюджетну політику з фіскальною. Проте фіскальна політика – значно ширше поняття, ніж бюджетна, оскільки вона включає бюджетну й податкову політики, що є складниками фінансової політики держави у сфері оподаткування, державних витрат і державного бюджету, спрямована на забезпечення зайнятості населення та стримування інфляційних процесів.

Узагальнивши наведені підходи щодо трактування категорії «бюджетна політика», ми вважаємо, що бюджетна політика – це сукупність цілей, завдань, рішень і заходів, що приймаються й здійсню-

ються органами влади у сфері бюджетних відносин, урегульована нормами чинного законодавства та проводиться для забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

Розробка бюджетної політики розпочинається з визначення концептуальних основ розвитку бюджету, установлення його ролі в суспільному відтворенні на відповідному тимчасовому етапі. Далі формуються цілі й завдання бюджетної політики, які визначаються, виходячи з основних напрямів реалізації бюджетних відносин на користь громадян, суспільства та держави. При цьому потрібно враховувати поточну економічну ситуацію, а також прогноз і макроекономічні показники. Урахування всіх факторів дає можливість визначити та схвалити «Основні напрямки бюджетної політики» на наступний бюджетний рік. На підставі табл. 2 порівнюємо, як змінилися макроекономічні показники протягом 2016–2017 рр.

Таблиця 2

**Порівняння планових макроекономічних показників України
за 2016–2017 рр.**

Показник	2016 р. (плановий показник)	2016 р. (фактичний показник)	Темп приросту у 2016 р.	2017 р. (плановий показник)
Валовий внутрішній продукт номінальний, <i>млрд грн</i>	2106,1	2383,2	13,16	2584,9
Темпи зростання валового внутрішнього продукту, %	2	2,3	15,00	3
Індекс споживчих цін, %	9	12,4	37,78	8,1
Індекс цін виробників, %	12	20,5	70,83	8,5
Рівень безробіття, %	9,9	9,3	-6,06	8,6

Складено авторами на підставі даних [1].

Основні прогнозні макропоказники є орієнтовною оцінкою розвитку економіки. Дані табл. 2 свідчать, що у 2016 р. відбулось уточнення планових макропоказників. Так, фактична сума номінального валового внутрішнього продукту була більшою на 277,1 млрд грн від його планового значення, а реального – на 0,3 %. Окрім зростання ВВП, про підвищення економіки свідчить і той факт, що скорочується рівень безробіття: якщо у 2016 р. було заплановане його значення на рівні 9,9 %, то фактично воно дорівнювало 9,3 %, а вже у 2017 р. планується його зниження до 8,6 %. Негативним є те, що, попри заплановане значення індексу споживчих цін на рівні 9 % та індексу цін виробників – 12 %, вони у 2016 р. становили 12,4 і 20,5 % відповідно.

Порівнюючи завдання, що зазначені в «Основних напрямках бюджетної політики» у 2016–2017 рр., бачимо, що під час формування та реалізації бюджетної політики значну увагу й далі приділяють питанням соціального характеру.

Як і у 2016 р., ставиться завдання забезпечення економічно обґрунтованого підвищення розміру мінімальної заробітної плати; недопущення виникнення простроченої заборгованості з виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери; посилення соціального захисту малозабезпечених верств населення, забезпечуючи адресність соціальних пільг. Новацією 2017 р. є підвищення прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення темпами, що не менш ніж на 2 % перевищують показник прогнозного індексу споживчих цін; забезпечення підвищення посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки вищими темпами, ніж прогнозний індекс споживчих цін.

Розвиток бюджетної політики в Україні протягом останніх років можна охарактеризувати як непослідовний і нестабільний, що зумовлено низкою організаційних та політичних факторів. Основними проблемами, які поставали під час формування бюджетної політики, – це недосконале нормативно-правове забезпечення, низький рівень фінансового менеджменту у сфері державних фінансів, невідповідність між державними доходами й видатками, недосконале управління державним боргом країни, проведення АТО. Усі зазначені вище проблеми виступали стримувальними факторами економічного розвитку держави.

У табл. 3 наведено макроекономічні показники України за 2011–2016 рр.

Аналізуючи дані табл. 3, спостерігаємо, що протягом 2011–2015 рр. вітчизняна економіка характеризувалася спадною тенденцією. Якщо протягом 2012–2013 рр. рівень ВВП практично не змінився, то у 2015 р., порівняно з попереднім роком, його падіння становило 6,8 %. Така ситуація спричинена внутрішніми й зовнішніми дисбалансами, несприятливою ціновою кон'юктурою на зовнішніх ринках, військовим конфліктом на Сході України, анексією Криму, торговельними та транзитними обмеженнями з боку Російської Федерації. У цей же час обсяг номінального ВВП продовжує зростати з року в рік. У 2015 р. він збільшився на 412,8 млрд грн і досягнув рівня 1979,5 млрд грн. Таке відхилення між показниками номінального й реального ВВП свідчить про інфляційні процеси в

Таблиця 3

Макроекономічні показники України за 2011–2016 рр.

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Рівень ВВП, млрд грн	1300,0	1404,7	1449,7	1566,7	1979,5	2383,2
Індекс фізичного обсягу ВВП, %	105,5	100,2	100,0	93,2	90,1	102,3
Мінімальна заробітна плата, грн	972,5	1102	1147	1218	1378	1450
Рівень безробіття, %	8,7	8,4	8,0	9,0	9,1	9,3
Рівень інфляції, %	4,6	-0,2	0,5	24,9	43,3	12,4
Зовнішній борг України, млрд грн.	195,8	208,9	223,0	486,0	825,9	980,19
Дефіцит бюджету, млрд грн.	20,9	53,3	64,7	78,1	45,2	68,2
Доходи Державного бюджету, млрд грн	313,4	346,0	326,2	338,9	531,6	616,3
Видатки Державного бюджету, млрд грн	333,5	395,7	403,5	430,2	599,5	684,5

країні у зв'язку зі зростанням цін на товари та послуги з одночасним скороченням обсягів виробництва та споживання товарів і послуг. У період скорочення обсягів реального ВВП простежено підвищення рівня інфляції (24,9 % у 2014 р. та 43,3 % у 2015 р.). Практично на всі групи товарів ціни підвищилися удвічі, а особливо на імпортні товари, що негативно позначилося на купівельній спроможності населення та його добробуті. Ще один фактор, який на це вплинув, – підвищення рівня безробіття.

Такі зміни закликають уряд до системного підходу щодо реалізації своєї політики. Хоча за часи незалежності України вироблено певні організаційно-правові засади й методичні підходи до формування державної бюджетної політики, цього не достатньо для її ефективної та комплексної реалізації.

Для підвищення дієвості бюджетної політики в умовах кризи національної економіки уряд України почав проводити жорстку бюджетно-податкову політику, спрямовану, передусім, на консолідацію видатків і подолання дисбалансів у системі державних фінансів, суттєве збільшення доходів бюджету. Простежено також тенденцію до зростання суми зовнішнього державного боргу, що зумовлено політичною кризою, глибокою економічною рецесією, тривалим військовим конфліктом на сході країни й зростанням видатків на оборону, перегрупуванням економічних зав'язків із міжнародними партнерами та руйнуванням інфраструктури й промислових об'єктів на частині території країни, необхідністю потужної державної підтримки державних підприємств і банків, зокрема НАК «Нафтогаз України» тощо.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Результати проведеного дослідження свідчать, що ефективне та результативне використання бюджетних коштів залишається однією з найважливіших проблем планування й виконання бюджету в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Зокрема, бюджетами всіх рівнів, бюджетними установами та організаціями, підприємствами втрачена можливість отримати належні їм доходи в сумі майже 1,3 млрд грн, у тому числі бюджетами всіх рівнів – понад 440,2 млн грн [11].

Можливим способом розв'язання цієї проблеми є вдосконалення бюджетної політики, а саме в системі формування доходів й управління видатками бюджету в частині підвищення результативності їх використання. При цьому потрібно чітко обґрунтовувати пріоритети під час розподілу бюджетних ресурсів, застосовувати принципи перспективного бюджетного прогнозування та плану-

вання; оптимізувати бюджетні програми з урахуванням загальнодержавних пріоритетів й удосконалення методології оцінки їх результативності, а також використовувати системи оцінки результативності бюджетних програм і діяльності розпорядників бюджетних коштів.

Отже, бюджетна політика, спрямована на проведення всебічної модернізації вітчизняної економіки, здатна створити умови для підвищення її ефективності, а також сприяти зростанню соціального добробуту населення.

Узагальнюючи результати дослідження, можна сформулювати такі заходи щодо вдосконалення процедури формування й реалізації бюджетної політики держави:

- удосконалити нормативно-правову базу щодо бюджетного процесу України, зокрема прийняти закон про державний борг;
- продовжити процедуру бюджетної децентралізації;
- удосконалити систему показників, які б характеризували ефективність використання коштів із державного та місцевих бюджетів;
- скоротити прихований дефіцит державного бюджету України.

Отже, підвищення рівня соціально-економічного розвитку України тісно пов'язане з підвищенням результативності й ефективності бюджетної політики. При цьому потрібно враховувати економічні, соціальні та політичні чинники, які сприяють процесу стабілізації макроекономічної ситуації, подоланню інфляційних процесів та проведенню реформ в усіх сферах життєдіяльності держави.

Джерела та література

1. Про основні напрями бюджетної політики на 2016 рік: від 31 березня 2015 р. № 314-р Кабінет Міністрів України, Розпорядження – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4824-17>.
2. Словник сучасної економічної теорії Макміллана / за ред. Д. Пірса ; пер. з англ. – Київ : АртЕК, 2000. – 640 с.
3. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Т. Ф. Куценко. – Київ : КНЕУ, 2002. – 256 с.
4. Огонь Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія / Ц. Г. Огонь. – Київ : КНТЕУ, 2003. – 580 с.
5. Пасічник Ю. Б. Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – Київ : Знання-Прес, 2002. – 495 с.
6. Федосов В. М. Фінанси : підручник / В. М. Федосов, В. М. Опарін, Л. Д. Сафонова та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова. – Київ : КНЕУ, 2006.
7. Кудряшов В. П. Фінанси / В. В. Кудряшова. – Херсон : Олді-плюс, 2008.
8. Ковальчук С. В. Фінанси : навч. посіб. / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів : Новий Світ–2000, 2006. – 568 с.
9. Артус М. М. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 220.
10. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkrs.gov.ua.

References

1. Rozporiadzhennia Kabinet Ministriv Ukrainy «Pro osnovni napriamy biudzhetnoi polityky na 2016 rik» [The Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Main Directions in of budgetary policy for 2016»]. (n.d.). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4824-17> [in Ukraine].
2. Pirs D. (Eds.). (2000). Dictionary of modern economic theory Makmillana. K. : ArtEK.
3. Kutsenko, T. F. (2002) Biudzhethno-podatкова polityka [Budgetary – Fiscal policy]. K. : KNEU [in Ukraine].
4. Ohon, H. (2003) Dokhody biudzhetu Ukrainy: teoriia ta praktyka: monohrafiia [Budget revenues Ukraine : Theory and Practice: Monograph] K. : KNTEU [in Ukraine].
5. Pasichnyk, Iu. B. (2002) Biudzhethna systema Ukrainy ta zarubizhnykh krain [The budget system of Ukraine and abroad]. K : Znannia-Pres [in Ukraine].
6. Fedosov, V. M., Oparin, V. M. & Safonova, L. D. Finansy [Finance]. K. : KNEUKudriashov, V. P. (2008) Finansy [Finance]. Kherson : Oldi – plus [in Ukraine].
7. Kudriashov V.P. (2008) Finansy [Finance]. Kherson : Oldi - plus [in Ukraine].
8. Kovalchuk, S. V. & Forkun, I. V. (2006) Finansy [Finance]. Lviv : Novyi Svit–2000 [in Ukraine].
9. Artus, M. M. & Khyzha, N. M (2005). Biudzhethna systema Ukrainy [The budget system of Ukraine]. K. : Vyd-vo Yevrop. un-tu [in Ukraine].
10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi audytorskoï sluzhby Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.dkrs.gov.ua.

Андрей Дуб, Галина Баетул. В статье определяется суть бюджетной политики Украины. Проанализированы состояние и эффективность ее реализации на современном этапе социального-экономического развития страны. Особое внимание уделяется макроэкономическим показателям, которые характеризуют эффективность бюджетной политики. Обозначены проблемы при реализации бюджетной политики. Предложены пути эффективного развития бюджетной политики Украины на последующие годы.

Ключевые слова: бюджетная политика, бюджет, валовой внутренний продукт, дефицит бюджета, доходы и расходы бюджета.

Andrey Dub, Halina Baietul. Budget Policy as an Instrument of Socio-Economic Development of the Country. The article defined the essence of fiscal policy in Ukraine. Analyzed the state and effectiveness of its implementation at the present stage of social - economic development. Particular attention is paid to macroeconomic indicators characterizing the effectiveness of fiscal policy. Identified problems in the implementation of fiscal policy and effective ways to budget policy of Ukraine in the coming years.

Key words: fiscal policy, budget, gross domestic product, deficit of budget, income and expenses budget.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2017 р.

УДК 336:330

Микола Карлін – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Кліматичні фінанси як умова подолання потепління у світі та в Україні

У статті розглянуто зміст та структуру такої нової економічної категорії, як кліматичні інвестиції; з'ясовано їх роль у подоланні потепління у світі та в Україні; проаналізовано особливості використання коштів Зеленого кліматичного фонду ООН і «зелених облігацій» для розвитку відновних джерел енергії й покращення клімату в окремих країнах.

Ключові слова: кліматичні фінанси, кліматичні інвестиції, Кіотський протокол, Паризька кліматична угода, Зелений кліматичний фонд ООН, відновні джерела енергії, інновації, «зелені облігації», «зелений тариф», ООН, ЄС, Україна.

Постановка наукової проблеми та її значення. У розвинутих країнах усе більше уваги приділяють фінансовим заходам щодо призупинення потепління клімату. Для розв'язання цієї проблеми на міжнародному рівні під егідою ООН прийнято Кіотський протокол і низку важливих доповнень до нього, але результативність цих угод поки що залишається недостатньою. Це стосується й України, якій поки що не вдається застосувати ефективний механізм залучення кліматичних інвестицій як у середині країни, так і за кордоном та їх належного використання. Одна з головних причин цього – значна корупція на всіх рівнях влади, що призводить до непрозорого використання кліматичних коштів, наданих нашій країні зарубіжними інвесторами.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Значний внесок у дослідження впливу інвестицій на розв'язання кліматичних проблем зробили як зарубіжні, так і українські вчені. Серед них доцільно назвати таких, як В. Борейко, І. Бистряков, І. Вахович, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, В. Кравців, Н. Крафтс, Д. Лижін, О. Ляшенко, О. Сохацька, Н. Павліха, В. Павлов, Б. Порфїрьєв, П. Саблук, Д. Стігліц, Дж. Сьєберт, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик, Є. Хлобистов, М. Юлкін та ін. Водночас у їхніх роботах не розроблено систему інвестиційних інструментів впливу на клімат, що б допомогло більш ефективно боротися з його потеплінням у сучасних умовах. Досить часто використання цих інструментів має тимчасовий характер, не координуються належно між собою на глобальному рівні фінансові дії окремих країн із використанням кліматичних інвестицій.

Мета та завдання дослідження. Виходячи з вищесказаного, важливо визначити таку нову складову частину кліматичних фінансів, як кліматичні інвестиції, їхню структуру й функції. Відповідно до зазначеної мети важливо виконати такі завдання: з'ясувати суть кліматичних інвестицій;